

ЈОВАН СТЕРИЈА ПОПОВИЋ

Светислав и Милева

(ПОСВЕТА)

ПРЕДРАГОЈ И РОДОЉУБИВОЈ

МАТИЦИ СРБСКОЈ

усрдној просвештенија народног подпомагателници,
ревнителници, благодетелници.

Књижевства српског попечителници. Изображенија
правог подпори. Првој искусној методичне амврозије
строителници виновници мали овај с умнога поља
дарак усрдно приноси

Пчелица.

ПРЕДГОВОР

[I. издању]

Ретко се који од најпростијег до најсовршенијег народа налази ком не би древност мање или више (по мери чувства) мила била, и који се не би њу воображавајући увесељавао, или поне забаву какву у том находио. Колику је снагу страст ова у нама прострла из тога се види, што многи од нас колико више могу старим обичајевма теже, и паште се достојни наследници (макар какви) праотаца својих називати се, радо примајући и сам укор песмотворчевог изреченија: *Video meliora, proboque, deteriora*

sequor. — Ово чувство чини се, да нам је од природе дато као нека благодарност, коју ми древности као седилама украшеном старцу показујемо за њено искуство, за све што смо од ње попримали, и без које би (може бити) ништа и ништа били. Сваки народ по једну точку сретну или несретну броји, на коју његови потомци у свако доба поглед управљају. Римљани нису могли лако Кану заборавити, њу су често спомињали, ако им је и убитачна била; Србин при слушању Косовске борбе у необичном движенију находи се, његова распаљена сила воображенија до Крушевца се простире, брани неправедно облаганог Милоша пред Лазаром, помаже му убити Мурата, враћа се натраг, обнавља борбу, проклиње Вука, и сузе пролива видећи крајњу погибелъ Благородства Србског; шта је ово него пресвета љубов к праотечеству? Колико нас има, који не би прско зидина порушеног каквог града прелазећи стали, с умиљеним срцем на останке ове древности погледали, живо уму представљајући да су овде праоци наши некада живили и колико може бити крви просипали?

Из овог се дакле јасно види колико ми старе ствари љубимо, и не само што их љубимо, но и прилику тражимо љубопитство ово задовољити, штатуе и нумизме скупљајући и њих као велико сокровиште чувајући. Древност се и на више струка раздељује од којих једну част заузимају народне приповетке и песме (које друго ништа и нису, него приповетке с похвалом каквог добротвора роду човеческом). Овима се слободно могу и романи (стару какву повест представљајући) придодати, који, само ако ништа не носе, чим би незлобиво срце ранити могли, и ако су својству народног карактера сходни, не последње у читању заслужују место, јер прости наши земљеделци, а и други не имајући кад дубоко о материјама мислити у недељне и празничне дане невину забаву и увеселеније траже, но хоће који што сходније у том од лепо сочпњенога романа наћи? Његова

душа повест какву читајући у прошле векове повраћа се, и силом воображенпја њих очима представља, срањивајући ондашње поступке са садањима; његов ум гледајући различна художества оштри се, а срце му се добром примеру подражавајући краси и изображава. Ласно ћу ово моје мненије потврдити, ако само опоменем, да и сам премудри наш Доситеј у своја морална дела романтичке повести уводити није сумњао, опомињући се често прекрасног оног изреченија: *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci!*

Из овог узрока и ја желећи празне моје часове тако употребити да и мени на ползу, и другима на увеселеније буду, на ту мисао дођем, да младежи србској повест страдателну Светислава и Милеве и њихове невинне љубави сприобштим; истина повест ова више се трагедији него роману уподобљава, ништа мање мислим да сам с тим и бољи начин изабрао младеж полезно забављати, будући да трагедија увек роману предпостављена за прву дужност (по мненију Аристотела) почитује страсти човеческе утишавати и уздржавати, на које сам ја, као што ће се видети, много и тежио, наглост сиреч и зла следства њихова описати, и тако их умним очима неискусног младића представити. Један пример у Бајазиту може нам показати до чега наглост човека довести може, и шта је кадра страст с уздањем у силу учинити, но следство нам показује: што се више таласи подижу, то дубље у пучину пропадају! —

Ја сам ово жалостно позориште на истини основао по историји незаборављеног нашег Рајића, подражавајући гдигди и славном Г. Флориану, и с тим мислим, да сам најпречи пут к полезној забави нашао.

Овде би место било коју реч за оне додати, који ћеду ми, може бити с Орацијем пребацивати: *Nec pueros coram populo Medea trucidet - aut humana*

palam coquat exta refarius Atreus и пр., но ја мислим да списатељ неправо има дело своје напред бранити, његова је дужност на обште изреченије чекати, допадне ли се, то је он победу одржао, у противном пак случају ништа му не остаје, него очи доле спустити, и — ћутати. Моја намера и није била за учене наше што писати, но за неуче, за нашу младеж, на коју нек ми се допусти последњу беседу управити:

Прими, љубезни рода србског цвете, мали овај дарак као искрени знак мога к теби доброжеланија, тежи добродетели као трудољубива ко цвету пчелица, а клони се порока, којег је свирепа рука кадра тебе у пропаст бацити, ползуј се весело малом овом књижицом, и задржи у љубови твога тебе љубећег

Ј. С. Поповича.

У Пешти, 6 јунија 1827.

[II. издању]

Јоште године 1842 желело је позоришно друштво у Београду представљати „Светислава и Милеву“.

Како дело ово — у моме детињству састављено и године 1827 двапут печатано — носи трагове незрелости не само у плану, него и у дијалогу, саизволети нисам могао да у моме присуству ступи на позориште онако, као што је; и то ми је дало повода — почем би помесне поправке мало што помогле — цело дело прерадити. Да не бих пак читаоцима укинуо чувство оно, које су из првог изданија добили, задржао сам, колико је год било могуће, првобитни план; и по томе дело није могло добити онај вид, који би заиста добило, кад бих га изнова смислио и средио. Два су пак узрока, што прерађено ово позорије на свет издајем: прво да би се и по другим местима, као народно и познато дело, у новом оделу могло представљати; а друго, да би се млади наши списатељи научили примером

мојим, како је полезна ствар књижевне саставке своје више година у рукопису држати. Изданију овом не придевам никакве особите лепоте; али и то могу слободно казати: да преимућство над првим заслужује.

У Београду, 7 фебр. 1848. Ј. С. П.

Л И Ц А

Кнегиња Милица, царица српска.

Стефан, њен син.

Милева, њена кћи.

Селимир, советник.

Светислав, његов син.

Даница, Милевина пратиља.

Бајазит, цар турски.

Емир
Осман — паше
Ибрахим

Тимур Тамерлан, хан татарски.

Више војске татарске, стража.

ДЕЈСТВО ПРВО

(Соба у двору Миличином)

1.

Стефан (сам: седи замишљен, наслонивши се на руку. Наједанпут дигне главу): Тако мора бити! Србија, та пре та после, пасти је морала! Зар бадава толике кавге и распре, толика несогласија и бешчинија по њој

бијаху? Зар она убиства, оне неправде да на добро буду?! — Јадни, несрећни народе, колико за права Бога страдати мораш, колико крви просипати мораш: да ублажиш светињу правосудија, светињу коју су твоји праоци несмислено оскврнили! Душане, Душане! Сад да устанеш, па да видиш твоју Србију, зачудио би се, нити би је могао познати, сироту! Под тобом је као крин цветала, а сад, тужна, без помоћи цвили. (Устане). Све је поремећено: закони погажени, не гледи зет на таста, не поштује млађи старијега; све ти то омразом, све осветом дише. Ал' тако је, јер си ти први у српскоме роду, који оцу постаде убица. Вукашин те срета, свети се неправди, а сам себе у грех уваљује: Уроша ти убија; а сам с Угљешом под мач правосудија пада! Ах! Сав стрепим, кад помислим какови се сметови над Србијом вијаху, кад су оца мога бирали за цара. Завист, паклена завист, злоба и мрзост одмах га је почела гонити, која му ево и главе дође. — О, оче мој, добри оче мој, ти уживаш блаженства по пределима небесним, а син твој, Стеван твој, жалостан проводи живот! Укрепи му дух, о оче, да и он стазом твојом, стазом правде и разума, иде, и да у њему Србија оно задобије опет, што је у теби, жалосна, изгубила. (Наново се пусти у мисли).

2.

Милица, пређашњи.

Милица: Нашто жалости онде места давати, где се о помоћи мислити мора?! Стеване сине, пробуди се! Унинијем отаџбина ништа не добија.

Стефан: Унинијем, мати, цела тоне земља. Погледај на Косово, црни онај гроб свега што је Србину драго и свето. Сјајност, и слава, и слобода, свакоме мила, онде сахрањена лежи. Ми смо останци овога плачевнога лика, и камо срца, мајко, које неће при овоме помислу на четворо пући?!

Не унивати, не тужити и уздисати, но крваву сузу проливати мора сваки, који цену Српства у правој мери осећа. О, зете, проклети Вуче, до тога ли те славољубије довести могаше, подло чедо паклом задахнуте злоће!

Милица: Не спомињи то мрско име, не пуни ми срце новим туге отровом: да је убица славе српске јоште у животу. Остави га, сине, ономе судији, који поступке људи неумитним цени оком, а ми се обратимо, куд нас дужност позива. Народ је на нас надежду упро, од нас чека помоћи. Како ћемо ране му залечити? Како ћемо га сачувати од других беда, које му непријатељи кивно приправљају? Земљу, сине, ваља да бранимо, јер ћемо за њу тешки одговор давати пред Богом.

Стефан: Хоћу је, мајко, бранити до последње капље крви; бранићу је, мајко, као што су је и преци наши ватрено бранили. Та ваљда није све јунаке прогутало Косово?! Има детића, којима ће радост бити за отечество крв пролити скупу. Док је овога о бедрици мача, и док је мени Лазара и Светислава мојега: нећу допустити да Србин носи туђе ропства ланце! Чете ћу од самих младића накупити, јер је младост одважнија за домовину умрети своју. Мудри савети искуством богатих стараца нека нас руководе, и ова свеза млађаних мишица нека поврати отаџбини стару моћ и сјајност!

Милица: Љубов те, сине, отечества распаљује, она ти улива снагу, која се у твом само уображењу налази. Не можемо се ми, Стеване, борити: прошло је оно време, кад су Србљи сложено на непријатеља ударали. Сад један другом добра не жели. Где је Вук? Са собом одвукао језгро војске српске, граби и отима земље и градове, круну гледи са убитком среће српске да присвоји, несрџник. С ким ћеш војевати? Са Светиславом, с децом?! О, сине, лепа је младост, пуна жара родољубија; али праву своју снагу не

познаје. Ми би једва десету част онолико људи сакупити могли, колико би Бајазит нама противуставио.

Видиш ли ти да се престол Цариграда потреса и да Европа стрепи од оружија турског!?

Стефан: Шта нам дакле радити ваља?

Милица: Поступити другим начином. Ми морамо тражити мира код Турчина: једно, што је одсудну битку добио, а друго, да нас — ах! — и од нападаља проклетога Вука брани. Каква клетва сустиже Србију, кад морамо против рођенога зета да тражимо помоћи!

Стефан: Мир, мати, велиш?! И ја мир љубим. У миру земља благодатне плоде своје богато излива, у миру се устави и закони крепе; војник тражи покој, ратар иште мир, и ја велим: мир да буде! Но ако нас овај мир скупо стане?

Милица: У нужди се, синко, све скупље купује. Да пошљемо посланике: нека Вајазиту представе да ћемо му годишњи данак плаћати, само да нам земљу не раздире више.

Стефан: Кад се на ино не може, нека иду! И, о да би Бог дао, да на том остане! Ах! Срце ми се цепа при помислу, да је Србин постао робом; али је судбина строга. Нека иду! Ево нам и деде Селимира, нека и он чује шта смо закључили.

3.

Селимир, пређашњи.

Стефан: Добро нам дошао, дедо Сслимире!

Селимир: Добро нам је, синко, одавно потавнело! Зло нас гони и судбина још мачеве оштри. Ах, Боже мој ! Зашто рана моја није била смртоносна, те не бих несрећу земље очима гледао?!

Стефан: Ал' јој не би ни у чем ни помоћи могао. Добри старино, ти си један од родољубаца остао, на које је покојни отац мој надежду полагао: дај лека, помози, о, помози домовини!

Селимир: Ево ме готова за род српски највећи терет на слаба метнути рамена: посртаћу, издисаћу, а нећу гласа ни јаука пуштати. Ал' је тешко и претешко залечити рану ову!

Милица: Ми смо намислили отправити посланике турскоме цару.

Селимир: Турскоме цару?! Чегра ради?

Милица: Да мира просе.

Селимир: Посланик од Бајазита већ је овде, и ја чрез њега долазим.

Милица: О небо! Ова брзина ништа на добро не носи. Но саслушати га морамо. (Звони. Дворослужитељ дође) Нека уђе посланик турски. (Служитељ одлази) Час Србљима последњи куца, то ми срце каже. Но судбина је разгневљена, умирити је морамо.

4.

Осман, пређашњи.

Осман (поклони се): Цар Бајазит кнегињу Милицу и њене синове поздравља! Добро познаје храброст Србаља, о којој се недавно на пољу Косову уверио: чествује такав народ и уважава, и зато ти својевољно мир подноси. Услови су кратки: да му твоја два сина с десет хиљада војника у помоћ шиљеш. А да видиш како Бајазит с тобом искрено мисли, саму кћер твоју најмлађу жели имати за жену.

Милица (пребледи)

Стефан: Милеву за жену?!

Осман: Јест, то Бајазит, цар мој, жели. До сутра се надам одговору.
(Одлази)

Стефан (дуго укочен гледа матер): Мати!

Милица: Какав глас! Не, неће тога бити! Дете моје не дам, ономе је не дам, којег је само име кадра нежно срце поразити њено! Ах! Ово је жертва, која ми душу потреса. Милево, потпоро несрећне матере твоје, тебе да изгубим? Не, тако ми Бога! Пређе нека се Косово још једанпут крвљу полије Србаља!

Стеване сине, осећаш ли силе, да кући својој помогнеш? Купи војску! Сама ћу с вама поћи! Женска ово срце неће се устрашити при ужасном проливању крви. Само Милеву не дам, дете не дам крвнику у нокте!

Селимир: О, царице, из тебе чувство материно говори. Но ти ниси само Милеви мати, већ цела Србија тебе тим лепим именом поздравља, и свака је дева српска твоја кћи, која од тебе спасенија чека. Дужност ти је, мајко земље, за најмање чедо твоје старати се.

Милица: Куда те, старче, ослабљена чувства воде? И оно хоћеш да порушиш, што нам је природа као најлепши цвет у прсима потхранила. О, иди, расказуј науку ову слабоумнијој од мене. Која дете своје не љуби, ни земљу љубити не може.

Селимир: Или боље: која земљу не љуби, пред матерњим чувством као претворна опсена кука. Да су тако браћа твоја мислила, и сад би их гледала код тебе. Њих си без суза на војску испратила; испратила кнеза, твога незаборављеног супруга; сахранила сву твоју родбину с оним чувством, које је великога Душана, твога брата, онако дивно одликовало. Сад те љубов к Милеви тако слабом учини, која ће нашег непријатеља укротити. Царице, кнез Лазар гледи на поступке твоје.

Милица: О, кад Селимир тако говори, Селимир, који зна шта је Милеви Светислав!

Селимир: Светислав је мој јединац, царице, и њега бих три пут сопственим очима на смрт испратио, па ни сузу испустио не бих, кад би добро постојбине наше то од мене захтевало. Не тужи, светла кнегињо: ја ћу сам с Милевом и Стеваном поћи. Ако ме надежда не вара, још се може све другојачије променити. Али срце материно мора кћерцу засад да прегори.

Милица: Мора?

Селимир: Заиста, мора.

Милица: Дакле иди, несрећна кћери моја, једина утехо у горкој тузи твоје јадне мајке; иди, да и тебе изгубим! Све ћу изгубити што ми је драго и мило, и опет ће Србија остати сироче. Ах! Сакрићу сузу ову од Селимира, да љубов материна не уцвели љубов к отаџбини. (Брзо отиде, рукама очи покривши)

Стефан: Света сени оца мојега, видиш ли? Твојом кривицом није, што Србију постиже ово. Приспео је последњи час твом несрећном народу: расејаће се, утаманиће се, дне ће своје изван миле отаџбине оплакивати, јер је трострука беда за несрећну овцу, кад с вуком мора у сродство да ступа.

Селимир: Синко, теши жене као јунак, а не умножавај невољу мечтама ума. Та још се може све то размимоићи.

Стефан: И да војска српска поради Бајазитовог славољубија крв пролива своју, крв која је потребна још за какво Косово! Да несреће наше превелике, кад морамо сами, нашим сопственим рукама, гроб себи да копамо!

Селимир: О, зашто ме ниси, Косово, прогутало! Сваки дан доноси беде, за десет година човеку прмноге. Бедна Србијо, несрећни Селимире! (Отиде)

Стефан: Срећан си ти, старче, јер те ноге неће одржати, да беду земље довршену видиш! На ово је Стеван осуђен.

5.

Милева, Стефан.

Стефан: Ходи, Милево, ходи, мила сестро, да те братским рукама загрлим. Никада те нећу моћи овако слободно, овако нежно загрлити, бедна жертво наша!

Милева: О, брате, мекано ово девојачко срце тако је измучено небројеним ударцима судбине, да никакву више тугу сместити не може. Штеди женску слабост, љубезни Стеване, јер наша мекост осећа тугу троструко, кад жалост јунаку на лицу гледи.

Стефан: Није жалост ова, Милево, за отаџбином, коју на челу моме читаш; већ братска љубов топи се при погледу лица твога, јер ти тешка судбина предстоји. Без браће ћеш остати, без родбине остати, и опет, ах!... можда ћеш бити задовољна и срећна, ако је срећа завичаја лишити се.

Милева: О, брате, таквим ли мелемом привијаш горке ране девојки, која од тебе утеху сваку изгледа?! О, немој, не парај ми овог јадног срца, које никога није увредило.

Стефан: Није, Милево сестро, није оно никога увредило, као што ни моја, ни оца нашег воља, никога увредила, никому досадила није. Ал' је светост правде издаље нарушена. Тебе је избрала судбина, да је оним, што ти је најмилије, твојом невиношћу, ублажиш. Чуј, Милево, јер чути једанпут мораш! Бајазит с нама мира хоће. Он захтева да му ја и Лазар с војском у помоћ идемо...

Милева: Њему у помоћ? О, Боже!

Стефан: И ми овај услов морамо да примимо, јер се тек тако одвратити може гром ужасне судбе, који са ужасном хуком прети Србију до корена да сатре. Али је судба наменила да и ти земљи окове у нечем одлакшаш, оној земљи, нашој слаткој мајци, за коју је велики Лазар са целом родбином жртвовао крв и живот.

Милева: Милостиво небо, шта ћу још чути?

Стефан: Није тако страшно, као што нам се види.

Бајазит захтева да ти — његова супруга будеш.

Милева (пребледи, хоће да падне)

Стефан (придржи је): Милево, Милево! Не дај да те црне мисли преобладају! Помисли да си кћи великога Лазара.

Милева (исправи се, погледи на небо, потом на брата): Не, нећу очајавати! Зар је мени љубов браће моје и матере Милице непозната?! Они ће одбранити слабу своју Милеву.

Стефан: Велика је љубов наша к теби, Милево сестро, и ја сам први, који бих живот свој за тебе положио; али је друга невоља, која руку обезоружава нашу: отечество! О, погледај, како оно, бедно, без сваке помоћи цвили! На тебе је једну управило сву надежду. Што му педесет тисућа дати не могу, ти му једна набавити можеш: мир и спокојство. О, помози му: жртвуј себе, као што је отац наш, као што је дед Богдан, и као што су остали сродници себе жртвовали. Жалост твоју ублажаваће срећа

толико милиона људи. Благослови ће те са сузним оком из земље пратити, и ови благослови...

Милева: Дакле никакове надежде за несрећну девојку?

Стефан: Надежда нас, Милево моја, бољега чека. Ти си земљи сад једна надежда: ако ти ослабиш, ако твоје девојачко срце клоне, ко ће јој помоћи?

Милева: О, пусти ме, брате, да се мало разаберем.

Стефан: Опомени се оног случаја, који је добром оцу нашем сузу радости изгонио. Мала си била и једва си говорити могла, кад си код њега, бригама оптерећеног, седела и пажљиво слушала разговор са дедом Богданом: хоће ли се турскоме подложити данку. И ти си тепајући изустила: „Бабо, немој Турчину да служиш!" О, знаш ли колико ми је пута отац наш ово понављао, кад нам је говорио о љубови к отечеству?

Милева (покрије лице рукама): Боже, шта сам дочекала!

Стефан: Твоје сопствене речи нека те укрепе, а ми ћемо све чинити, да ти судбу одлакшамо.

Милева: Страшне речи код слабачких сила! Остави ме, брате, да о њима мислим.

Стефан: Ја идем. Љубов к отаџбини нека те укрепи! (Отиде)

Милева (сама): Љубов, несрећна љубов, она ће Милеву погрузити у пропаст! О, где си ти, невино детињства време, кад сам љубови слободна

била? Ти протече и ја жртвовах најлепша чувства Слетиславу моме, да за отечество ништа не остане. Могу ли оне лепе, оне љупке порушити свезе, да спокојством живота мојега за то не платим? Отечество, добродетель — какве страшне речи за девојку младу и слабу!

Ал је то воља браће моје, воља матере моје, воља целе српске земље, и ја се не могу отргнути, да свети пепео оца мученика неблагодарно не разгневим. — Ево ме дакле, бедна земљо српска, ево ме теби, твоје среће ради, на ужасну жртву! Сахранићу, јадна, чувства моја, која сам Светиславу дужна; заборавићу га. — Заборавити?! Не! Он ће у уму моме увек живо остати написан. Пролеваћу сузе о изгубљеној надежди мојој, венућу, тужићу, и кад ме горка туга у хладна смрти наручија отпрати, онда ћу радост, онда срећу почувствовати. (Седне и унило спусти главу на руку)

6.

Светислав, Милева.

Светислав: Какав глас, какав ужасан глас! Милево, тебе да изгубим?

Милева: О, зашто ону убијаш, која је још онда убијена, кад је првим погледом угледала сунце?

(Бризне у плач) Светиславе, смемо ли и једну реч проговорити, где се о добру домовине ради?

Светислав: Милево, цвеће живота мојега, најподлији би Светислав био на свету, кад би те за то корити мислио. Тисућу живота да имам, тисућу бих на жртву рода без јаука принео. Само тебе изгубити не могу, тебе, сунце чувствујућег срца мога, тебе, анђелу искупитељу српске бедне земље! Слаб ми је дух, Милево, да ти каже: „Не иди!“, јер где дужност отечества заповеда, ту сам ти мањи од худога мравка. Иди, Милево, ал' не мисли да

Ћу ја срећан бити. Сахранио је овај тренутак све лепе сне моје, и ја остадох као гола стена на припеци жаркога сунца. Само те то молим, о Милево, једна је молба моја: да на мене не заборавиш. Носи ме у уму, као што ја тебе никада избацити не могу.

Милева: О, престани, престани с овим срце пробадајућим речма! Не убијај несрећну, која је и тако убијена.

Светислав: Убијена, Милево, али не као Светислав. Носи судбу, носи срећу моју преко даљних земаља. Али шта „носи“? Могу ли без тебе срећна бити? Не, ја ћу с тобом поћи: намолићу Лазара, да ми уступи место своје. Пријатнији ће ми воздух бити, где знам да овај исти и Милеву моју оживљава.

Милева: Сасвим ме зар желиш убити? Приступ ће ти бити забрањен. Нигда те нећу видети, нигда за тебе што чути: па ће ми стање бити трипут горе него иначе. Остани, драги Светиславе. Тебе никаква сила не стеже. Ти си бар слободан.

Светислав: Ја слободан?! О твојој судбини моје биће виси. Каква је слобода, где дух за једну точку привезан стоји? Роб сам ја, Милево, роб твоје среће, твојих часова. Ја идем, да се са Стеваном разговорим. Само ми се ти завери, сунце, да ћеш она остати, која си ми била досада. То ми обреци, па ћу трпљиво сносити горко бреме судбине моје. (Ухвати је за руку) Милево, добра Милево, једну само реч! Остајем ли код тебе онај Светислав?

Милева (покрије очи убрусом)

Светислав: О, Бајазите, камен да си, омекшао би при овом позорију! Још ме добра надежда блажи. Теши се, Милево, док се опет не састанемо.
(Отиде)

7.

Милпца са Селимиром ступи, пређашња.
(Дубоко ћутање. Милица је главу оборила)

Селимир (торжествено): Милево дијете! У старо доба било је једно чудовиште, које је немилостиво морило људе и опустошавало земљу. Свако је живо било у страху и трепету; али се чудовишту није могло досадити. Најпосле почну разбирати, еда л' би се како ублажити могла ова аждаја, и она заиште да јој се један од житеља својевољно жртвује. Од толико људи само се једна девојка на то одважи, те овим пожертвовањем спасе земљу од даље погибели. (После кратког ћутања, видећи да Милева неће да одговара) Како ти се допада поступак овај девојке?

Милева (погледи на матер и уздахне)

Селимир: И од нас се иште да једна девојка спасе отечество; али не да сама губи живот, него да влада оним, који жели нама заповедати. Није једанпут несрећа донела срећу.

Милева (бризне у плач): Ако је срећа са Турчином живети...

Селимир: Теби је дакле познато? Заиста, не очајавај: и Турчин је човек. Ко тебе иште, тај ће те умети љубити и чувати.

Милица (шири руке с очајанијем борећи се)

Милева: Мати, зашто допушташ тузи срце ти парати? Где је толико тисућа пропало, могу и ја пропасти.

Селимир: Милево дијете, нећеш ти пропасти.

Милева: Зар је срећа у туђину поћи, род и веру променити, своје не видети више?!

Селимир (склопи руке и спусти главу са сожаленијем ћутећи)

Милева: Да сам проста пастирка, ја бих срећна, пресрећна била; али је мене судба узвисила, да будем кћи царева. Од већега више се иште. (Приступи лагано матери) Милева је слаба, да обрне ток страховите олује.

Милица: Опрости, кћери, тврдом материном поступку. Жестокост судбине тако је захтела, да те, јадна, на жртву принесем. Преко сињег мора пратиће те мисао несрећне твоје матере, код тебе ће она увек бити, с тобом ће се по вас дан разговарати, и опет, ах! милог твога лица гледати неће.

Милева (ухвати је за руку и наслони лице своје на њу): Мати, не коби судбу, не раздири чувства, која су сасвим малаксала. Престани и дај благослов несрећној Милеви. Овај нек' је прати на тешком путу.

(Клекне)

Милица (дигне главу к небу и поћути, наједанпут јој ударе сузе. Она се отргне од Милеве и у очајанију отиде)

Селимир (метне руке на прси, у поласку): Не, ако судбина није се заклела, Селимир ће ову жалост прекинути. (Оде)

Милева: Сад сам тек несрећна, кад се мајка моја у горкој топи тузи. Још ниједна кћи српска није овако на венчање полазила. О, мила земљо, која си ме одхранила, земљо радости и весеља мога, земљо цвећем и травицом искићена, хоћу ли те кадгод видети? Хоћу ли још који пут милу шеву и српскога славуја у слатком чувству срца слушати? С Богом, буди ти срећна, кад је Милеви ово прекраћено, јер је она жртва твога благостања ради. С Богом, земљо, с Богом, завичају мили, с Богом, животе — Светиславе мој; све вас ја губим на веки, жалосна, да успоменом вашом црне разведравам дане. Туђа вера уместо старе вере, туђа лица место браће и сродника. Туђина у туђинству да тражим пријатеља; сестре и матер да код була нађем... Боже, ти ми ниспошљи утеху! (Клоне од туге)

(Завеса пада)

ДЕЈСТВО ДРУГО

(Соба код Бајазита)

1.

Бајазит седи, код њега Емир и Ибрахим.

Бајазит: Доста је протекло времена, откако ја овај сјајношћу украшени престол гнечим. Сваки га је од предака мојих каквим таквим победе цветом увенчао, сваки га је са неколико степени узвисно; само ја, као недостојно чедо оца, проводим дане у лености и беспослицама. Шта мислиш, Ибрахиме?

Ибрахим: Владатељу правоверних, Бог народ тек онда љуби, кад му врсне даје царева. Кад се Бајазит сам на себе тужи, он ће бити кадар себе и исправити.

Бајазит: Није Једрена, већ Цариград место, где ваља да Турчин престол свој утврди. Но душмани не даду. Власима и Маџарима је противно зашт' да Турчин ђаурима заповеда, а и Тамерлану је неправдо, што толике земље освојисмо. Тек онда непријатељ у страху савија врат свој понизно и кротко, кад противника гледи озбиљно и витешки радећа. Ја хоћу славан, хоћу Илдирим именован да будем, гром свакоме, који моју не признаје величину. Дед' говори ти, седи Емире, на кога ћемо с војском поћи, кога ли најпре под јарам наш довести; говори и не бој се: храброст је турска голема, силу нашу познају Грци, Бугари, Србљи.

Емир: Честити царе, ми не можемо довољно благодарити Богу и пророку нашем, што нам такве царева поклањају. Затужио је народ турски, кад је оца твога гледао ножем неверника прободена; но сад се опет радовати може, видећи у теби старога Мурата.

Дух те очин распаљује, тело ти је младо, сила у најлепшем цвету: надежом се питам, да ћу и ја, овако стар, доживети да султани у Цариграду владају. Заповедај на коју ти страну хоћеш: ми смо готови извршити вољу твоју.

Бајазит: Тако само онај говори, кога верност рода и вере распаљује. Иди, Ибрахиме: нека се тридесет тисућа војске за Влашку спреми, јер је Мирча први, који заслужује праведан гнев мој. После њега ћемо Маџаре умирити, па ћемо онда тек скупљеним силама за Цариград радити почети.

Ибрахим (се поклони и отиде)

Бајазит: Још је Турчин у пупољку славе своје; но развиће се пупољак овај и стостручни цвет принети.

2.

Осман, пређашњи.

Осман: Светли царе, роб твоје сјајности извршио је заповест твоју совесно и точно.

Бајазит: Је ли Милица примила услове моје?

Осман: О, светли царе, а сме ли се ко твојој високој противити вољи?! Србија лежи као испробадани мртвац, око којег се грабљиве птице накупиле. Вук Бранковић са пуницом својом живи у неслози. Ова те моли да је од њега одбраниш; онај круну иште, коју му је, као што каже, отац твој обећао.

Бајазит: Бранковићу круну?! Пређе мач издајнику! Но ништа: где је неслога у земљи, ту је скоро и пропаст. Је ли послала Милица своју кћер, поискану војску?

Осман: Честити царе, све је по твојој заповести. Син њезин још са једним војводом очекују овде, пред вратима, цара свога заповест.

Бајазит: Нека ступе.

Осман (изиђе)

Бајазит: Што нам више људи буду Србљи у помоћ шиљали, то ће им мање остати у земљи. Сродство између мене и Милице учиниће да Србију добијемо без мача и крви.

3.

Стефан, Светислав, пређашњи.

Стефан: Бајазиту, милостивоме цару, син кнегиње Милице поздрав доноси.

Светислав: Поздрав и мир доноси.

Бајазит: На првome хвала! Но, ти си се, јуначе, јако рата устрашио, кад о миру бригу водиш?

Светислав: Не, царе господине. Опрости младићу, који се нигда смрти не боји.

Бајазит: Прилика је, да ово покажеш. Синови српски, ви добро знате паденије ваше на Косову: до моје воље стоји сву вашу земљу упропастити, или растурити вас у даљне, непознате пределе. Но милост моја хоће да ви мирни и невредими останете. Милица је моје уговоре примила, и рука је Бајазитова прима под заштиту. Ја с Мирчом рат имам, и ту ваше помоћи, као и увек одсада, потребујем. И као непријатељ умем ја ценити храброст и врсни дух Србаља.

Филипа син Александер победио је с вама Дарија Ксеркса: и ја се надам да ћу с вама и Влахе и све моје непријатеље лако скрушити моћи.

Стефан: О, царе господине, неће се надежда твоја о нашој храбрости преварити; но само једну просимо милост: не дај да с Власима бојак бијемо! Они су наше вере: не пристоји се по закону нашем да христијанин пролива крв христијанску.

Бајазит: Али се пристоји, момче, да услове мира точно држите. Доста: ја заповедам. Ти си Миличин син, љубов моја не допушта ми да се на тебе расрдим. Где је Милева? Она је главна точка нашега уговора.

Стефан: И она је овде: очекује заповести твоје.

Бајазит: Нека ступи.

Осман (изиђе)

Бајазит: Не сматрам вас као најемнике, већ као сроднике и пријатеље моје.

4.

Милева, Селимир и Даница ступе, пређашњи.

Бајазит (дуго гледећи је, за себе): Ха, каква лепота! (Гласно) Добро дошла, Милево, добро дошла, царице големе моје државе! Бајазит те поздравља.

Милева (ћутајући, смерно се поклони)

Бајазит: Све што се налази у пространој земљи мојој, теби стоји на услузи. И из даљних предела долазиће на заповест моју све, што ће те веселити и живот ти чинити пријатним. Хоћеш ли бити задовољна, Милево?

Милева: Ја се вољи мојега цара предајем.

Бајазит: Воља цара твога од твоје ће зависити воље. Као што он с половином света заповеда, с таквом ћеш силом ти над њим владати. (Стефану) Твоја мати остаће царица у Србији, као што је била, и нико је не сме узнемиравати. Земље, које су јој одузете, повраћам јој натраг. Све ово мојој Милеви за љубов.

Праштај се с њоме, јер ти наш закон неће допустити, да се одсада видите. Османе! (Пође)

Селимир: Стани, светли царе, и саслушај молбу годинама оптерећеног старца.

Бајазит: Говори, старче. Бајазит ће те слушати.

Селимир: Ти си Србији предложио мир, и моја је земља на све пристала охотно; нити ћеш се кајати, што си са Србљима у пријатељство ступио. Ал' су тешки услови повраћенога мира. Не, што се војене помоћи тиче, коју смо ти обећали, јер су јунаци и рођени за борбу и ратове, него удаја кћери кнегиње наше Милице загњурила је матер у тугу превелику.

— У детињству обећала јој је мајка не пуштати ју од себе до смртнога расанка, и ја сам очевидац био нежне ове материнске заклетве. О, ако чувства родитељскога имаш, јер је и тебе мати родила: пусти да остане кћи код матере своје, повраћена милошћу твога великог срца.

Бајазит: Шта, старче?! Ти си памет изгубио, кад мислиш да ће Бајазит ово учинити!

Селимир: Ако је Бајазит онај, који је био пређе, и ако зна шта је срце, чувство, родитељ: треба да учини.

Бајазит (разјарен): Треба?! Тко си ти, који са мном тако говориш?

Селимир (покаже му прстен): Нека ти овај каже ко сам!

Бајазит (зачуђено гледи прстен): Ти си, старче Селимире, који си ми живот онако великодушно спасао?

Селимир: Ја сам! И моја услуга даје ми право на подобну од тебе љубов. Знај, царе, никада Селимир није досада молио ни за шта. Ово ми је молба прва, а може бити и последња: немој је презрети. Ја сам обећао Милици, зидајући на заслуге моје, да ћу јој кћер повратити. То би први био случај у животу моме, да нисам реч одржао.

Бајазит: Старче Селимире, ја сам теби још онда обећао да ћу ти вечито бити благодаран, и не мисли да је Бајазит забораван и подал. Ено ти скровишница моја отворена: узми блага, колико ти срце иште, и за љубов твоју ја ћу Милици дати и више, него што је имала. Али Милеву не могу вам повратити. Као што је она матери својој мила, тако ће и мени бити мила и драга. Не мислите да Турчин не уме бити човек: она ће код мене наћи свако задовољство.

Селимир: О, царе господине...

Бајазит: Залуду, старче: ветар ти речи разноси. Остани код мене: бићеш ми пријатељ и уживаћеш што ти срце захтева. Али Милеву не могу прегорети.

Зар хоћеш да се лишим — но доста! Ти си достојан тајне моје: ходи, па ћеш друкчије судити о Бајазиту. (Узме га за руку и отиде. За њима Осман и Емир)

Светислав: Дакле никакве помоћи?

Милева (се спусти на Даницу. Дубоко ћутање)

Стефан: Не, Милево! Ти ћеш код Бајазита срећна бити.

Милева (дигне главу): Ја срећна?! (Бризне у плач)

Стефан: О, не тужи, бедна сестро моја! С оним постојанством одржи цео удар судбе, с којим си се на то и решила. Шта помаже тугом срце морити, кад нам никаква помоћ не сија? Ходи, мила сестро, (ухвати је за руку) ходи и прими последњи пољубац бедног брата твога. Бог зна хоће ли нас судба састанком обрадовати. Тебе затвор сераја, мене борба позива. Сву храброст мора Стеван твој да употреби, да христијане туче, јер је то воља Бајазитова.

Милева: О Боже! (Наслони му главу на руку)

Стефан: Прости, добра сестро моја, прости! Може бити — но не! Видећу ја тебе, још милост на небу влада. Буди срећна, буди спокојна. Сноси трпљиво што сви подносити морамо. С Богом, сестро моја, с Богом, Милсво!

Милева (загрли га): Стеване! Да те нигда не видим?

Стефан: Не скорби, мила, и не очајавај: путови су Вишњега нама непознати. Шта ћу казати нашој матери?

Милева: Однеси јој поздрав од несрећне Милеве.

Стефан: Дакле с Богом, с Богом, Милево сестро, с Богом остај и здрави се опет видели! (Пољуби је, пође, па се опет врати, још једанпут пољубивши је, нагло отиде).

Милева (као укочена стоји)

Светислав (који је за цело ово време као изван себе био, приступи јој и дуго је гледи): Милево, слатка моја Милево, какав ужасан за мене час!

Милева: О, иди, ако душе имаш: већ не могу више да поднесем.

Светислав: Милево моја, само једну реч! Љубиш ли ме још?

Милева: О, зашто нисам с ума сишла, да се на ово грохотом насмејем?!

Светислав: Милево моја, дакле ти ме не љубиш?

Милева (гледи га, потом покрије лице убрусом)

Светислав: Милево, анђеле небесни, не мисли да ће те Бајазит дуго љубити! Не, живога ми Бога, још утеха за нас цвета!

Милева (уплашено): Шта намераваш ти, Светиславе?

Светислав: Оно учинити, што ми љубов, што ми светиња природе показује.

Милева: О, Светиславе, зар ти заборављаш да сам ја земље наше ради на жртву доведена?! Мученица сам ја, Светиславе мој, и опет срце девојачко трпљиво подноси судбу. Ти ли, као мушко, нећеш вредан бити њу сносити? О, немој, љубимче мој: завери ми се овде, да ништа предузимати нећеш што би или теби или отаибини нашој нанело уштрба. (Ухвати га за руку) Је ли, ти ме љубиш, ти ћеш мени ово учинити?

Светислав: Милево, Милево, да те више не видим! Та пређе нека се небо нада мном сруши!

Милева: Или Србија пропадне?

Светислав: Ах, зашто ме убијаш с овим ужасним именом!

Милева: Да се опоменеш зашто обоје страдамо. Засушени су већ извори очију мојих и оне никаквих суза пуштати не могу. (Скине прстен с руке) Ево ти лика твоје несрећне Милеве. Као што круг прстена овога нигде краја нема, тако ће бесконачна бити туга моја. Теши се с њиме, с нашом земљом и родбином нашом! Мени је и ова утеха одузета. И, ако молба Милевина код тебе што важи, не прекидај живот напрасним каквим поступком. Даруј ми последњу утеху, да жив ходиш по тврдој овој земљи.

Светислав: Живећу, о Милево, теби за љубов; живећу, докле тебе на свету буде, ружице живота мога! Боже небесни! Од тебе да се растанем?

Милева: Растати се морамо, јер то несрећа моја заповеда. Ја већ гласове чујем. Иди, ако ти је спокојство Милевино мило.

Светислав: Милево, још један тренутак, да се твога лица још мало нагледам. (Гледи је подуго) Сад с Богом, с Богом на веки! (Отиде)

Милева: Сад нек' ме утеши ко ово осећа, што ми на срцу лежи. Сунце је ишчезло и тама обузима тужне прси несрећне девојке.

Даница: Не унивај, Милево: још надежда пропала није.

Милева: Није?! О, надежда нас до смртнога часа прати, и онда нам каже да је горе надежда!

5.

Емир, пређашње.

Емир: Роб твоје сјајности, царице, пада у прах пред тобом и благосиља срећу турскога рода. — Воља великога Бајазита позива те к себи.

Милева: О Боже! (Падне Даница у наручја)

(Завеса пада)

ДЕЈСТВО ТРЕЋЕ

1.

Осман, Емир.

Осман: Где је цар?

Емир: У ризници својој, мислима обузет.

Осман: Или љубовљу султанке, каурке? Емире, залуд ми пролевамо крв и освајамо земље, кад Бајазитова воља то у ништа обраћа. Три сам ране на пољу Косову добио, сто тисућа витезова ту смо сахранили, и сам велики Мурат живот свој, свима на жалост, изгуби — па зашто? Да се свега лишимо без нужде, што смо стекли с толиком жртвом!

Емир: Воља цара код нас је светиња.

Осман: И остаје светиња. Ал' царица није светиња, јер не купује животом славу и земље турскоме роду, већ лукавим сузама отима и оно, што је под власт нашу потпало. Где је Србија? Њојзи за љубов повраћена је натраг, још и крв своју мора да пролева Турчин, да јој матер од Бранковића брани, неблагодарно дишући противу онога, коме смо ми за услуге доста дужни. Не, великога ми Бога, тако се не залева цвеће славе наше!

Емир: Можеш ли изменити?

Осман: Бестрага с том царицом, пак је све измењено! Зар да срећа наша о њеној вољи виси? Где је Бајазит по вас дан? Код ње! Где проводи скупе своје часове? Код ње! И ми очима гледимо пропаст среће наше, и ништа не говоримо!

Емир: Помози, ако умеш, и ја ћу ти први бити на руци.

Осман: Чујеш, Емире, ја сам наумио раздерати подлу ову свезу, макар знао животом платити. Она живи по закону своје, он пије по вас дан вино код ње, које се с алкораном не слаже. И ми то да трпимо? Нисмо ни ми разнежени и ражентарени људи, но јунаци: и као такви треба и цара да имамо тврда и разборита, да не троши безрасудно оно, што је други стекао. Но доста! Ево њега самог.

2.

Бајазит, пређашњн.

Бајазит: Две вести и обадве различите: над Маџарима победа, који су се хвалили да ће небо, кад би пало, својим копљима задржати; а с Власима, који се с овима ни сравнити не могу, морадосмо изгубити!

Осман: Само онда победу добија Турчин, кад се сам бори, а не кад се на лукаву помоћ туђовераца ослања.

Бајазит: Говори јасније!

Осман: Честити царе, с нашим су били Србљи: са Србљима не мисли победу задобити!

Бајазит: Из тебе говори незнање. Вести ми јављају, да су једни Србљи били, који су ми војску од коначне пропасти сачували.

Осман: О, не веруј Србину, честити царе!

Бајазит: Ја му верујем и хоћу да му верујем. Или ти је жао, што Српкиња са мношћу царује? Познајем ваша пакосна срца!

Осман: Ово срце готово је у свако доба за цара свога крв своју пролити.

Бајазит: Дужност ти је, не поноси се! Но доста тога. Власи су победили, ал' ме ово ништа не трза. Шта су Власи? Шака људи, које ћу одувати као прах с хаљине. Још једна војска, па је нестало, као да јој нигда трага није било! Цариград је у мојима очима, Цариград; ал' ми страшан непријатељ на пут стаје: Тимур Тамерлан! Док је ове отровне душе на свету, неће ми се намера испунити. Зато, верни моји везири, Муса предводи војску противу њега, ал' ја нећу да га само победим: хоћу да га сатрем, да се нигде не зна да је Татара било на свету. Све што се зове Турчин нека устаје на оружије! То је моја заповест. Ваша је дужност извршити је.

Емир и Осман (поклоне се и отиду)

Бајазит: Цариград, ништа друго него Цариград: онда ћу се тек примирити!
(Отиде)

3.

(Врт у царевом двору. Сутон)

Милева (на једној клупи седи печално, потом почне певати)

Што је, бедна, да све тако

Нешчастије спомињеш?

Зашто л' тугу све једнако

У прсима ти храниш?

Јер често мене
Горке судбине
Посећују удари.
Хоћеш кадгод с тугом твојом,
Бедна птицо, престати?
Хоће л' сунце с лучом својом
Кадгод теби синути?
Неће, ах, неће,
Јер тама веће
Загушује света зрак.
Шта ти дакле још остаје,
пребедна грлице,
Чим се тешиш' не пристаје
Твоје бедно срдашце?
Једна надежда
Просипа бледа
Зрака бедној Милеви.

Тако дакле: да проводим дане моје у тузи и печали и да ме вечито избегава
радост! Где је моја мати, моја родбина, Светислав? Ах! Само их у уму
написане гледим. Шта помажу увеселенија, која ми Бајазит шиље? Она су
мојима болесним чувствима несносна, и само онај ружични бокор, где сам
први дан сузу пролила, тужну ми утеху приноси. Сваки дан га ја сузама
мојим залевам, гледим како погдекоја ружа вене, онако као што живот мој
од дана на дан унива. Зар се нећеш, немила судбо, нигда смиловати? Зар те
жалост Милевина не дира у чувства?

Ах, ти чувства немаш! Ово си само мени усадила, зато усадила, да ми
несрећа тежом буде. Ово тихо место, ова бледа луна слуша тугу Милевину,
слуша, и ником је не открива, но тајно скорби са срцем мојим.

4.

Светислав, у простим хаљинама обучен, лагано ступи, Милева.

Светислав: Овде, кажу, да се често прохода: овде ћу је чекати, нити марим за икакву опасност. Но какво се тамо женско лице види? Да не буде...?
Оче небесни! Милева!

Милева (тргне се, хоће да бежи, наједанпут стане): Светислав?! —
Несрећниче, шта си учинио? Знаш ли какој се опасности излажеш? Бежи:
хиљада те очију вреба! (Пође)

Светислав (ухвати је за руку): Не бежи, Милево, већ саслушај глас роба твојега.

Милева: За Бога, бежи: пропао си!

Светислав: Зар ја марим за мој живот? Видео сам те: сад могу погинути!
Али сам те видео не онакову, као што сам те оставио, но неверу и
клетвопреступницу!

Милева: Светиславе, шта почињеш ти?

Светислав: Ти ме не љубиш. (Скине прстен с руке) Ево ти дара твога.
Доста сам га носио, доста вернима облевао сузама. Сад и њега губим,
ништа ме више земљи овој не привезује. Данас или сутра, кад вере нема на
свету!

Милева: Светиславе, Светиславе, зар таквим речма отвараш наш несрећни састанак? Ја ћу остати у твојим очима и невера и клетвопреступница, само ти бежи, бежи, и себе избави!

Осман (укаже се с леђа, који разговор слуша, потом се уклања)

Светислав: Куд да бежим, од чега себе да избављам? Нигде ме радост више не чека, последњи зрак ми овај час ишчезе и ја остадох излупана лађа на средини распаљеног мора. Мислиш ли ти да ћу ја бежати? Да видиш како умем вечито остати код тебе. (Извади нож и хоће да се прободe)

Милева (истргне му нож из руке): Несрећниче, шта си наумио?!

Светислав: Жао ти је, да од своје руке умрем? А оно ти ми позајми твоју десницу, ону десницу коју сам онако љубио и која сад вероломно другога грли, а презире заручника свога!

Милева (огорчена): Ево ти ножа! Но прво мене лиши несносног живота. Боже! И онај, за кога сваки дан пролевам сузе, кога дан ноћ у срцу носим, и тај се подигао на мене, и од пријатеља, љубезна и драга, постаде ми непријатељ! Шта оклеваш? Удри пре у моје, па онда у твоје прси и ослободи обоје од паклених ових мука!

Светислав: О, Милево, добра Милево! Шта чиним ја, безумни човек?! Опрости! Од тешкога очајанија и памет сам изгубио. Презири ме, мрзи ме, само речи моје не примај к срцу. Човека гледаш пред тобом, који је дуго, дуго несрећан био, и кад срећу изненада нађе, не зна шта чини.

Милева: Бедни! Милева разуме тајну речи твојих. Но време је, да на нас помислимо. Царска је ово градина, Светиславе мој: и како би ми било, да те ухвате и смрти предаду? Најпоследње: ако ти није до тебе, а ти бар помисли на мене. Не страшим се живот изгубити; ал' како бих поднела срам и поругу, коју би ми Бајазит приуговорио?

Светислав: Хоћу, Милево моја, хоћу твоју испунити вољу. Та ја из друге причине и нисам се изложио толикој опасности, него да те видим, да твога умилног још једанпут чујем гласка. Само једну реч, па ћу одмах вољу твоју извршити. Милево, љубиш ли ме ти јоште?

Милева: О, шта позлеђујеш старе ране?! Или ти држиш да ја могу Бајазита љубити? Сноси трпљиво што изменити не можеш, теши се онако, као што се ја с тобом тешим, и у тој утехи смрт очекујмо!

Светислав (ухвати је за руку): Милево, слатка моја Милево, све ћу учинити што захтеваш. Само ми једну молбу испуни. Ја без тебе не могу живети. Сваки је дан за мене паклена мука, и у овој тузи чини ми се да би ми лакше било, кад бих те виђао. Обреци ми, мила моја, да ћеш свако вече амо долазити. Само да те видим, па ће ми се туга умалити.

Милева: О, немој, ако ме љубиш! Ти не знаш каква нас опасност отуда очекује. Ја код Бајазита не могу бити срећна, и опет има у двору који ми завиде и за ову несрећу. Неправо им је што сам Бајазиту равна, и како би се радовали, кад би моја чест на овај начин пропала! О, Светиславе, умрети није ништа, али на овај начин умрети никако не могу!

Светислав: Дакле нема за мене утехе? Ова малена жеља срца мога не може да ми се испуни? Милево, Милево! Да те више никада не видим? Ах, имај сажалења: још једанпут, бар још једанпут, да ме лик твој обрадује. Не можеш се умолити?!

Милева: Светиславе, љубови твоје ради приволећу се на оно од чега сва стрепим. У врту ме не тражи, јер је ту највећа опасност. Ходи, да ти покажем прозор од ризнице моје. Сваког петка, кад Турци клањају у џамији, указиваћу се на истом прозору. Ту ћеш ме видети. Више не захтевај, јер ти ништа више учинити не могу. Време протиче: ходи! (ухвати га за руку) Опасност је велика. (Пођу)

5.

Осман са стражом ступи, пређашњи.

Осман (за њима): Стан'те, неверници!

Светислав и Милева (окрену се)

Осман: То ли је верност цару и господару?! (Стражи) Похватајте те несрећнике!

Светислав: Ха! Још је храбрости у мојим рукама. (Извади нож) Ком је живот додијао, нека се приближи.

Осман: Заповест извршујте, верни робови!

Стража (навали)

Светислав (ухвати једном руком Милеву, другом се бори)

Стража (га надвлада и свеже)

Осман: Сине пропасти! Саму ли си светињу цара нашега повредити смео?
Но награду нека сам определи. (Стражи) За мноштво их вуците! (Отиде)

Робови (Светислава и Милеву одведу)

6.

(Соба код Бајазита)

Бајазит, Емир.

Бајазит (у доласку): Емире!

Емир (ступи): Заповедај, честити царе!

Бајазит: Како стоји војска?

Емир: Ја сам налог издао, да се за пут спреми. Све ће бити до зоре готово.

Бајазит: Тамерлан напредује. Ја нећу да будем побеђен. Разумеш ли? Ја нећу да будем побеђен!

Емир: Од тога да нас сам Бог сачува!

Бајазит: Ја сам Илдирим! Чујеш ли? Илдирим, гром мојим душманима! Гром ћу свима вама бити, ако ми ово име изгубите! И онда ћу сам предводити војску. Муса је баба.

Емир: О, царе господине, он је увек храбар био.

Бајазит: Он је баба, па крај! Тамерлан напредује. Овој ноћи нема спавања, јер кад цар не спава, цео свет да је на ногама! Нека се војска креће.

Емир (се поклони и отиде)

Бајазит: Толико масла, колико две хиљаде камила понети могу, и наименованије краља у мојим земљама! Ха, Тимуре! Ти си морао памет изгубити, кад си дошао на то, да ће Бајазит и зажелети мира, камо л' пристати на овакове услове. Себи припиши што ти се год пригоди.

7.

Осман, пређашњи.

Бајазит: Имаш ли и ти каквог непријатеља?

Осман: Честити царе, страшног непријатеља, каквог не бих желео! Укорио си ме отоич за ревност моју прама лицу твоме: но правда хоће да се увериш о мојој искрености.

Бајазит: Говори јасније! Који је тај непријатељ, од кога си се забунио?

Осман: Смем ли слободно казати? Царица...

Бајазит: Милева? Шта је? Говори!

Осман: Честити царе! У врту твоме опазим нешто, од чега и сада стрепим: каурина једног са царицом, где се грле, љубе и после о невери разговарају. „Ево ти“, рекне јој, „ножа, избави се Бајазита, да срећни будемо!“ Она га на то поведе, да му покаже горницу своју.

Бајазит: Је ли теби скупа глава, везиру?

Осман: Честити царе ако нађеш и једну реч лажљиву: скини ову главу и баци је на коло. Али ћеш се уверити од њега самога, кога сам ухватити и везати дао.

Бајазит: Ти се не шалиш, везиру? Ти се не шалиш?

Осман: Са светом главом се не умем шалити! Доведи га преда се: нека речи ове обистини.

Бајазит: Где је царица?

Осман: Ропкиње су је у њену ризницу унеле. Тамо онесвешћена лежи.

Бајазит: Ха, Бајазите! — Доведи ми тога несрећника. Но и старац Селимир нека се прикаже.

Осман (отвори врата)

Робови (уведу Светислава с везаним наопако рукама)

Осман (једном робу пришапне, који се удали)

8.

Светислав, Бајазит, Осман, робови.

Бајазит: Сине пакла, каква те слепоћа навуче, да се коснеш светиње саме царице турске?

Светислав: О, царе! Царица је толико света у мојим очима, да не бих на то ни помислити могао!

Бајазит: Ко си ти и какво је твоје познанство с Милевом?

Светислав: Царе Бајазите! Ја знам што ме очекује, зато и причине немам тајну моју крити. Ја сам Србин из Србије, коме је Милева, та иста царица твоја, за супругу била обречена. Ти си захтео њу за жену и тиме раскинуо свезу, коју иначе никаква сила не би могла уништити. Љубови ради земље наше саизволисмо сви да она за тебе пође, и ја сам на овај начин изгубио оно за што би живот мој сто пута жртвовао. У превеликој жељи мојој хтео сам је још једанпут видети, и то је сва моја кривица. Царица је у томе невина.

Бајазит (крши се унутрашњом борбом): Говори, Османе!

Осман: Велики царе! Видео сам их загрљене, где једно другом вечиту верност обећава; чуо сам како овај неверник њој говори: „Иди, убиј Бајазита, и опрости се досадне свезе!”

Светислав: Ти лажеш, Турчине!

Осман: Ха, царе господине! Ово ми нико још није рекао! Ја ти се заклињем, да сам истину говорио.

Светислав: Ја се заклињем Богом и истином, да си слагао.

Осман: Царица је крива!

Светислав: Царица је невина! Или, ако сумњаш, царе господине: дај ми мача у руку, па ће правда Божија ово осведочити.

9.

Милева, доведе је Даница, пређашњи.

Бајазит: Милево, познајеш ли овога младића?

Милева (ћути)

Бајазит (у јарости): Говори! Познајеш ли га?

Милева (клекне на колена): Опрости! Он је невин!

Бајазит: Је ли он с тобом био? — Ти ћутиш?! Погана веро, то ли је благодарност за моја благодејанија? Зато сам те тако љубио, твојој матери толику земљу уступио? — Османе: обоје да погину! Таки; сутра нек се изврши моја воља.

Светислав: Извршуј нада мном, велики царе, ал' поштеди ону, која је невина као сунце што нас греје. Нека погинем ја, само гнев твој од ње задржи.

Бајазит: Нека буде по твојој вољи! (Махне главом на Османа, који га прободу)

Милева: Ах! (Падне у несвест)

Даница (се око ње забуни)

Бајазит: Очима гледај, скотски роде, предмет твоје љубови. Но и она мора награду да прими. Османе: сутра нека се жива пред очима целог народа спали!

Осман: Заповест мога цара биће извршена.

10.

Селимир, пређашњи.

Бајазит: Ево, старче, како се владају Србљи твоји! Овај несрећник саму је светињу сераја оскврнио.

Селимир: О, Боже! мој Светислав!

Бајазит: Познајеш га?

Селимир: Бајазите, Бајазите, шта учини свирепи? Ах, мој син, мој јединац!
(Падне на њега и пригуши се)

Бајазит: И нека је син твој, нека је син саме матере моје: гнев Бајазитов не познаје сазе сродства нити пријатељства више! — И тебе ћу, знаш ли, смрти предати!

11.

Емир брзо ступи, пређашњи.

Емир: Честити царе! У најбржем трку стигао је скоротеча и ово писмо донео. (Преда му писмо)

Бајазит (после кратког читања баци писмо на земљу): Јесу ли се данас сви ђаволи заклели? Победио Тимур! (Осману) Пресуду ћеш извршити. Сви за мном, који Бајазита за цара признају! (Брзо отиде)

(Завеса падне)

ДЕЈСТВО ЧЕТВРТО

1.

Милева на руку наслоњена седи, Даница ступи.

Даница: Једнако тужи. Боже, каква је судба њена, да је кроз цео живот без умора прати! (Приступи јој) Царице!

Милева (погледа је, па опет спусти главу)

Даница: Нашто се жалости предавати, кад од тога никаква помоћ не сија?

Милева: Желиш ли, Данице, да весела будем?

Даница: Ах! Ја знам да то бити не може. Но отргни се од безмерне жалости.

Милева: Јеси ли видела како је пао под ножем неправде?

Даница: Ах! Не води у помњу оно, што ме у ужас баца. Бедни Светислав!

Милева: Бедни, и опет је срећнији, много срећнији од мене! О, кад ћу ја онај час дочекати, да ме к њему и оцу моме, староме Југу и сродницима одведе? Онда ћу и ја рећи: „С Богом, свете, варљиви свете! Безуман сваки, који на тебе што полаже!”

Даница: Ах, туга је сасвим превладала.

Милева: Највећа је туга, Данице моја, упропашћено видети име своје. Бог зна и совест моја да сам ја невина. Но Бајазиту је тешко доказати ово. Још с мојом судбом није пресуђено.

Даница: Бог ће твоју невиност открити.

Милева: О, да надежде у Бога нема, шта би био бедан човек на овоме свету?! Иди, Данице. Ти ми ниси несносна, но опет ми је најмилије у самоћи бити. Иди, остави ме.

Даница: Ја ћу твоју вољу испунити. Но здрављу твоме за љубов немој се унивању преко мере предавати.

2.

Милева (сама)

Као у непроходној пустињи, без икаквога пута, без помоћи, наводи се душа моја. (Клекне) Теби, непостижна сило, велики Боже, који се о најмањем мравку бринеш, управљам чувства моја. Ти ме под свемогућно крило твоје прими, расположи судбу моју, као што је твоја недостижна сила; укрепи ме, да све ударе беда постојано поднесем. (Спусти главу мало, потом устане) О, како је крепак човек, кад се милости свевишњег ода! Сваки страх ишчезава, јер је тамо блаженство и покој. На дну срца нашега почива надежда лепшега живота, која је већа него све неправде људи.

3.

Даница ступи плачући, пређашња.

Даница: Милево! Ах! И ово да дочекам?

Милева: Ти плачеш, Данице? Шта ти сузу изгони?

Даница: О, зашто нисам на крају света, да то не гледам.

Милева (тихо): Шта је се догодило?

Даница: Смем ли, могу л' ти казати?

Милева: Је ли нови удар судбе? Говори! Видиш како је мирна совест моја. Говори! Не бој се!

Даница: О Боже! На смрт су те осудили!

Милева: Дакле моје муке крају се приближују. Судбино, ми смо се помирили!

Даница: Смрт, ужасна смрт, Милево моја, за какву још нисам чула: да жива спаљена будеш!

Милева: Крај је један: да се невоље опростим. О, Данице, видиш ли да на свету нема среће! Ја нисам никога увредила, никоме досадила, и опет ме таква несрећа прати. Она хоће, небо хоће: ми смо слабе, да се противимо овим великим силама.

Даница: Анђеле земни, да ли Божество говори из тебе?! О, како је велика твоја душа, кад може у овом стању тако размишљавати.

Милева: Остави то, љубезна моја! Време је кратко, треба да се са мном изравнам. Ах, како је горко стање моје, што духовника за овај пар немам, коме бих спасеније душе моје препоручила. Но Бог срце види!

Љубезна Данице, ти ћеш се натраг матери мојој вратити. Ти си једна била, која си ме овамо својеволјно допратила и сведок била моје све несреће. Жалосна другарице! Милева је сирота да ти верност своју награди. (Скине прстен) Прими, мила моја, овај знак моје признателности, опомени се кадгод Милеве и помоли се који пут и за њу Богу! (Да јој прстен)

Даница: Боже, о Боже!

Милева: Ја имам матер, која ме је као очи из главе љубила. (Одсече мало косе своје) Однеси ово мојој милој матери и кажи да је то све, што је од њене кћери заостало. Друго је пламен прогутало. Предај јој: нека мајка

штогод од своје кћери има. Она ме је крепила да за земљу жртва будем, и ја послушах мајку, и бих жртва моје ужасне судбе. Кажи јој да је њена кћи без роптања на смрт отишла, ал' јој и то кажи: да је Милева сасвим невина. Нек се утеши, нек се и браћа моја утеше, која Бог зна куда лутају. Видећемо се опет, тамо, где нас отац мој очекује. — Сад, Данице моја, часови су кратки, јер тиран тражи погибел моју. Остави ме, да совест моју умирим, да Богу душу препоручим.

Даница: О, њојзи сам Бог крепост улева! (Одлази)

4.

Осман, пређашња.

Осман: Царице! Ја у име султаново долазим.

Милева: Султанова воља за мене је закон.

Осман: Ја ти не носим пријатну вест.

Милева: Овом сам се напред могла надати.

Осман: Ти си на смрт осуђена.

Милева: Неправедно. Османе, велико си бреме натоварио на твоју душу. Но и тебе чека судија.

Осман: Време је приспело, да на губиште пођеш.

Милева: Моја је једна молба: да ми неколико часова самој поклониш за спасеније душе моје.

Осман: То не може да буде.

Милева (гледа га са сажаљењем): Не може?! И онога би ме ради раставити, што није у вашој власти!

Осман: Време је кратко: полазити мораш.

Милева: Кад би се ти на вечити пут справљао ономе судији, који црну утробу твоју види, где не помаже лаж, ни лукавство, ни ласкање; па да ти не даду ни помолити се овоме страшном судији за твоје црне грехе...

Осман (стресе се): Остави то!

Милева (продужи): Кад би те овај велики судија запитао: „Зашт' се бар не покаја, грешниче? Зашт' не посла напред молитву чисту, да ти се злочинства опросте, или казна умекша?"

Осман: Ама, не говори тако!

Милева: И ти да помислиш у себи: Ја бих могао милостивог Бога ублажити, муке паклене уталожити; ал' ми један човек није дао. — Какав би ти се чинио тај човек?

Осман (у трепету): Моли се де! Само престани од таквих речи. (Отиде)

Милева: Боже, који си човека створио, и најхуђе срце чује глас твоје вечите истине, али му страсти заглушују уши.

5.

Даница, пређашња.

Даница: О Милево, о Милево!

Милева: Ти весницо беде и несреће, престани скорбне доносити гласе. Та од смрти ништа ми се горе догодити не може.

Даница: О, каква вест, каква вест! Царица Милица овамо долази.

Милева: Боже! У овај час! Иди, не дај — не дај да овамо дође!

Даница: Твоја мати!?

Милева: Забрани, предупреди, гледај да овамо не приступи.

Даница: Милево, Милево, ти си у изумљењу! Мати твоја долази!

Милева: Она да очима гледа како њену кћер на губилиште воде; како јој пламен лице руши, лице њене мезимице, коју је онако нежно, онако силно љубила! Не! Мајка ће се распасти од туге. Моју муку да не гледа очима! Иди, зови ми Османа.

Даница: За Бога, Милево!

Милева: Иди, не оклевај! Часови лете. Одавно сам мајци мојој мртва:
нашто да ме наново сахрањује?

Даница: Боже, о Боже!

6.

Осман, пређашње.

Милева: Ходи, Османе: води ме на губилиште! Умртви ме овде! Брзо,
брзо! — Али, ах! мајку моју да не видим, моју милу мајку још једанпут да
не видим, да јој руку не пољубим, опроштај од ње не добијем? (Клоне на
столицу) О, ти, који ово гледаш, је ли све по твојој превечној вољи?

Осман: Јеси ли се спремила, царице?

Милева (ђипи): Јесам, јесам! Мати моја не може одржати удар моје
несреће: пући ће срце њено, таквим позоријем поражено. Брзо, брзо! Ох!
(У изумљењу опет клоне на столицу)

Даница: Боже, којег је милост неизмерна, као сила што ти је без границе,
помози, уталожити тугу ову, која се подносити не може више!

7.

Милица ступи, пређашњи.

Милица: Милево, чедо, опет те видим!

Милева (ступити један корак натраг): О, небо, како ме јако искушаваш!

Милица: Милево, кћери! Ти се устручаваш од мене?! (Загрли је) Бедна страдалнице, тугом изморена, и матер си твоју из памети изгубила!

Даница: Ах!

Милева (грли нежно матер своју, и ништа не говори)

Осман (ухвати Милицу за руку): Жено, ти царици на путу стојиш.

Милица: На путу?! Ја сам њена мати.

Осман: Она мора одлазити.

Милица: Човече, куда?

Осман: Видећеш.

Милица: Ја ништа не разумем. Данице, говори ти.

Даница: Ах, светла кнегињо: Милеву на смрт воде!

Милица (препадне се): О Боже! А зашто?

Осман: То најбоље цар Бајазит зна. Уклони се и пуштај царицу на опредељено место.

Милица: Где је, где је Бајазит, да с њим најпре говорим?

Осман: Он је у табору.

Милица: И без његовога присуства кћи моја да погине?!

Осман: Тако његова воља заповеда.

Милица: О, немој, немој: остави докле се ја с њиме не разговорим!

Осман: То не може бити.

Милица: Човече, имаш ли и ти кћер, сина, оца, матер?

Осман: Све бадава! Хајде, царице! Дао сам ти доста времена.

Милица (клекне и обгрли му колена): Јеси ли човек? Знаш ли шта је мати?
Поклони нам неколико тренутака, да дете моје загрлим, да је утешим.

Осман (отргне се од ње): Тебе је ђаво донео, да ме мучиш. (Повуче
Милеву) Полази, док ниси на овом месту проклету душу своју испустила!

Милица (обгрли га): Боље мене води, а поштеди дете моје!

Осман (погледа је): Ђаволе!

8.

Стефан ступи, пређашњи.

Стефан: Милево, сестро, не бој се! Бајазит је заробљен: нећеш овде више
тавновати.

Осман: Ха! Шта је ово?

Стефан: И мати овде?! О, како сам срећан, да јој руку пољубим!

Милица: Сине, избављај Милеву! Њу на смрт воде.

Стефан: Милеву на смрт?! Ко има те силе да јој живот одузме?

Осман: Каурине, то је воља нашега цара, и ти ћеш одмах познати ко силе има.

Стефан: Угуши љутину, јер те у невреме мучи. Зар ти не знаш да је Тимур победио, Бајазита заробио?

Осман: Цар заробљен?!

Стефан: Изиђи само напоље, па ћеш се уверити. Чујеш ли ону вику? То је Тамерлан.

Осман: Ха, зловна судбо, зашто нисам само ово извршио?!

9.

Тамерлан, с оружаним војницима, који окована Бајазита прате, пређашњи.

Тамерлан: На страну, робови Тимур Тамерлан долази! Где је султанка?

Милица: Милост, милост просим од великога Тамерлана!

Тамерлан: Ко сте ви?

Милица: Њена несрећна мати, која ти са сином колена грли.

Тамерлан (Стефану): Јеси ти поглавар Србаља, сојузник Бајазитов?

Стефан: Велики хане! Уговор је такав између нас учињен и човека је поштенога дужност точно га испуњавати.

Тамерлан: Млади човече, ти си мени много зла учинио с твојом храброшћу, особито кад си сина Бајазитовог од смрти испоручио. Али јунак треба јунака да цени. Педесет хиљада оклопника, као што су твоји Србљи, па ћу мојих по милиона распустити!

Иди, и ако земљу узбраниш као свога душманина, никад те неће нико покорити! — Па опет сте били покорени!

Стефан: Покорени, светли хане, не слабошћу јунаштва, но неслогом и раздором великаша.

Тамерлан: Раздор је ваш. Тамерлан само храброст гледа. Иди, и сестру узми: она је слободна.

Милица)

Стефан) О велики Тимуре!

Даница)

Бајазит: Зар и ово поруганије? (Осману) Скупа ће ти јарост моја бити!

Тамерлан: Бајазите, ови окови нека те увере да си роб. Оно те очекује што ниједног роба очекивало није. Никад ти ланце нећу скидати, јер си, слободан, границе прелазио. За стол ћу те држати везана, јер си горд и грабљив на престолу седео. Мрве ћу ти за ручак давати, јер си меру прелазио, туђе земље робећи.

Бајазит: Бајазит роб!? Ха, Татарине, ти си полудео, кад држиш да ћу подносити гордост твоју. Јуначки сам војевао, јуначки цар био, јуначки и умрети умам. Остају после мене наследници, да оно удејствују, што сам ја почео. Није Турчин рођен да ланце носи, и цар — цар!? Ха, Бајазите!
(Удари се оковима у главу и мртав падне)

Тамерлан (Стефану): Ваш је мучитељ мртав. Полазите с миром.

(Завеса падне)